

José Saramago

Bovenlicht

Vertaald uit het Portugees
door Maartje de Kort

Met een nawoord van
Harrie Lemmens

MEULENHOF

Door de zacht golvende sluiers van zijn slaap heen begon Silvestre geluiden te horen van vaatwerk waarmee werd gerommeld, en hij zou haast zweren dat er licht door de mazen van de sluiers schemerde. Hij wilde kwaad worden, maar ineens drong tot hem door dat hij wakker werd. Hij knipperde een paar keer met zijn ogen, gaapte en bleef stil liggen, terwijl hij voelde hoe de slaap langzaam wegtrok. Met een snelle beweging ging hij zitten. Hij rekte zich uit en liet de gewrichten van zijn armen knakken. Onder zijn hemd rolden en trilden de spieren op zijn rug. Hij had een sterke romp, dikke, harde armen, schouderbladen waar spierbundels overheen liepen. Die spieren had hij nodig bij zijn werk als schoenmaker. Zijn handen leken van steen, de huid op zijn handpalmen was zo dik dat je er naald en draad doorheen zou kunnen halen zonder dat het ging bloeden.

Met een tragere beweging draaide hij zijn benen het bed uit. Zijn magere dij en zijn witte knieschijven, door de wrijving van zijn broek minder behaard dan de rest van zijn benen, stemden Silvestre altijd treurig. Hij was trots op zijn bovenlijf, absoluut, maar had een hekel aan zijn benen, die zo iel waren dat ze eigenlijk niet van hem konden zijn.

Silvestre krabde op zijn grijze hoofd en staarde mismoedig naar zijn blote voeten op het kleed. Daarna ging hij met zijn hand over zijn gezicht en bevoelde hij zijn kaken en zijn baard. Hij kwam met tegenzin overeind en liep een paar passen door de kamer. Zijn gestalte had iets donquichottesks, met die lange steltbenen, dat hemd en die onderbroek, de warrige dos peper-en-zoutkleurig haar, de grote, kromme neus en die machtige tors, die zijn benen amper konden dragen.

Hij zocht naar zijn broek maar kon hem niet vinden. Hij rekte zijn hals naar de deur en riep: 'Mariana! Hé, Mariana! Waar is mijn broek?'

(Een stem:) 'Komt eraan!'

Aan haar manier van lopen kon je horen dat Mariana dik was en niet snel vooruitkwam. Silvestre moest een aardig poosje wachten en dat deed hij geduldig. Zijn vrouw verscheen in de deuropening: 'Alsjeblieft.'

Ze droeg de broek dubbelgeslagen over haar rechterarm – een arm die dikker was dan Silvestres been. En ze voegde eraan toe: 'Ik weet niet wat jij doet met de knopen van je broek. Elke week zijn ze weer verdwenen. Ik kan ze geloof ik beter vastzetten met ijzerdraad...'

Mariana's stem was net zo vet als zijzelf. En net zo eerlijk en vriendelijk als haar ogen. Ze had het helemaal niet als grap bedoeld, maar haar man glimlachte met alle rimpels in zijn gezicht en de paar tanden die hij nog had. Hij nam de broek over en trok hem aan onder de welwillende blik van zijn vrouw, en nu zijn kleding zijn lichaam gewoner maakte, beter van proporties, had hij weer vrede met alles. Silvestre was net zo trots op zijn lichaam als Mariana onverschillig ten aanzien van hetgeen de natuur haar had geschonken. Geen van beiden maakten ze zich illusies over de ander en ze wisten best dat het jeugdig vuur voorgoed was uitgedoofd, maar ze hielden nog net zoveel van elkaar als dertig jaar geleden, toen ze trouwden. Misschien was hun liefde nu groter, omdat zij niet meer werd gevoed door reële of denkbeeldige volmaaktheid in allerlei opzichten.

Silvestre liep achter zijn vrouw aan naar de keuken. Hij ging de badkamer in en kwam er tien minuten later gewassen weer uit. Niet gekamd, want de ragebol die op zijn hoofd prijkte – zijn dekzwabber, zei Mariana altijd – viel toch niet te temmen.

De twee kommen koffie stonden op tafel te dampen en in de keuken hing een aangename, frisse schoonmaaklucht. Maria-

na's bolle wangen glommen en haar hele zwaarlijvige lichaam trilde en schudde mee terwijl ze zich door de keuken bewoog.

'Meid, je wordt dikker en dikker!'

En Silvestre lachte. Mariana lachte mee. Twee grote kinderen. Ze gingen aan tafel zitten en dronken de hete koffie slurpend, voor de grap. Wie het hardst kon slurpen.

'Goed, wat zullen we doen?'

Nu lachte Silvestre niet meer. Mariana keek ook ernstig. Zelfs haar wangen leken minder blozend.

'Ik weet het niet, zeg jij het maar.'

'Ik heb het gisteren al uitgelegd. Het zoolleer wordt steeds duurder. De klanten klagen dat ik te duur ben. Het is het leer... Ik kan niet toveren. En al zeg ik altijd dat ik graag wil weten wie het goedkoper doet, ze klagen toch...'

Mariana onderbrak zijn verzuchting. Op deze manier kwamen ze er niet uit. Een kostganger, daar moesten ze het nog maar eens over hebben.

'Je hebt gelijk, daarmee zouden we geholpen zijn. Dan kunnen we de huur betalen, en als het een vrijgezel is en jij zijn was wilt doen, rooien we het wel.'

Mariana dronk de laatste, zoete druppels koffie uit haar kom en antwoordde: 'Mij maakt het niet uit. En het scheelt weer...'

'Zeker. Maar dan halen we opnieuw iemand in huis, terwijl we net verlost zijn van die madam die is opgestapt...'

'Er zit niks anders op. Als hij deugt... Ik kan goed overweg met iedereen die met mij overweg kan.'

'Dan proberen we het nog een keer... Een man alleen, die hier alleen is om te slapen, dat moeten we hebben. Ik ga vanmiddag meteen een advertentie plaatsen.' Kauwend op zijn laatste hap brood stond Silvestre op. Hij zei: 'Zo, ik ga aan het werk.'

Hij ging weer naar de slaapkamer en liep naar het raam. Hij schoof het gordijn opzij, dat een klein scherm vormde tussen hem en de slaapkamer. Erachter was een verhoging met daar-

op zijn werkbank. Priemen, leesten, eindjes garen, blikken met spijkertjes, stukken zoolleer en overleer. In een hoek zijn pakje Franse tabak en lucifers.

Silvestre deed het raam open en keek even naar buiten. Niets bijzonders te zien. Weinig mensen op straat. Even verderop een vrouw die met bonensoep ventte. Silvestre snapte niet waar die vrouw van leefde. Hij kende niemand die ontbeet met bonensoep, zelf deed hij dat al zeker twintig jaar niet meer. Andere tijden, andere zeden, ander eten. Na de zaak aldus te hebben samengevat, ging hij zitten. Hij maakte het pakje tabak open, viste zijn vloeitjes uit de spullen waarmee de werkbank bezaaid was en draaide een sigaret. Hij stak hem aan, inhaleerde diep en ging aan de slag. Hij moest een paar stukken overleer plaatsnemen, werk waar hij al zijn vakmanschap in legde.

Af en toe wierp hij een blik op de straat. Het werd langzaam lichter, hoewel het bewolkt was en er een lichte mist bleef hangen, die de contouren van de dingen en de mensen verzachtte.

In de veelheid van geluiden die het pand intussen vulde, onderscheidde Silvestre getik van hakken op de trap. Hij herkende ze meteen. Hij hoorde de buitendeur opengaan en boog zich uit het raam: 'Goedemorgen, juffrouw Adriana!'

'Goedemorgen, meneer Silvestre.'

De juffrouw bleef voor zijn raam staan. Ze was klein en droeg een bril met dikke glazen, die haar ogen vervormden tot twee minuscule, rusteloze bolletjes. Ze was ergens halverwege de dertig en hier en daar liep er al een grijze haar door haar eenvoudige kapsel.

'Naar het werk maar weer?'

'Inderdaad. Tot ziens, meneer Silvestre.'

Zo ging het elke ochtend. Wanneer Adriana de deur uit ging, zat de schoenmaker al achter zijn raam op de begane grond. Onmogelijk te vertrekken zonder die woeste manen te zien, zonder de onvermijdelijke begroeting op te vangen en te beantwoorden. Silvestre keek haar na. Zo vanuit de verte had ze,

in de schilderachtige vergelijking van de schoenmaker, iets van een vormeloze zak. Bij de hoek aangekomen keek Adriana om en wuifde ze naar de tweede verdieping. Daarna was ze weg.

Silvestre legde de schoen neer en draaide zijn hoofd buiten het raam. Hij was niet nieuwsgierig, maar hij mocht de burens van tweehoog graag, brave vrouwen, goede klanten van hem ook. Met een stem die door zijn gedraaide hals wat vervormd klonk, groette hij: 'Goedemorgen, juffrouw Isaura! Wat wordt het voor een dag?'

Vanaf de tweede verdieping, ijl door de afstand, kwam het antwoord: 'Geen slechte, hoor. De mist...'

Hij kwam niet te weten of de mist de schoonheid van de ochtend al dan niet schaafde. Isaura smoorde de dialoog door het raam zachtjes te sluiten. Ze vond hem niet onaardig, de tegelijk bedachtzame en goedlachse schoenmaker, maar vandaag had ze geen zin in een praatje. Ze had nog een berg overhemden liggen, die ze voor het einde van de week klaar moest hebben. Zaterdag moesten ze worden afgeleverd, hoe dan ook. Liever zou ze haar boek uitlezen. Ze hoefde nog maar een bladzijde of vijftien en was nu bij het spannendste deel. Die clandestiene liefdes, die ondanks allerlei verwickelingen en wederwaardigheden standhielden, boeiden haar zeer. En het boek was ook nog eens goed geschreven. Isaura had genoeg gelezen om dat te kunnen beoordelen. Even twijfelde ze, maar ze zag wel hoe misplaatst dat was. De overhemden wachtten. Binnen hoorde ze stemmen: haar moeder en haar tante waren in gesprek. Die vrouwen hadden zoveel te bespreken. Wat hadden ze de godganse dag te zeggen wat niet al duizend keer was gezegd?

Ze liep door de slaapkamer die ze deelde met haar zus. Het boek lag bij haar hoofdeinde. Ze wierp er een begerige blik op maar liep toch door. Even hield ze stil voor de spiegel van de kleerkast, waarin ze zichzelf van top tot teen kon zien. Ze droeg een huiskurk die haar lichaam flatteerde, dat lang en mager was maar soepel en elegant. Met haar vingertoppen ging ze

over haar bleke wangen, waarin de eerste rimpels fijne lijntjes trokken, alleen zichtbaar voor wie het wist. Ze zuchtte naar haar spiegelbeeld en maakte zich uit de voeten.

In de keuken waren de twee oudere vrouwen nog steeds in gesprek. Ze leken op elkaar, het haar helemaal grijs, de ogen bruin, in dezelfde eenvoudige zwarte jurk, en ze praatten met schelle, snelle stemmetjes, eentonig en zonder adempauze.

‘Ik zei het je al: dit is meer grond dan kolen. We moeten klagen bij de kolenboer,’ zei de een.

‘Dat is goed,’ zei de ander.

‘Waar hebben jullie het over?’ vroeg Isaura toen ze binnenkwam.

Een van de oudjes, met de levendigste blik en de rechtste rug, antwoordde: ‘Over de kolen, ze zijn zo slecht. We moeten gaan klagen.’

‘Dat is goed, tante.’

Tante Amélia waakte zogezegd over de huishoudkas. Zij was degene die kookte, rekende en de porties verdeelde over de borden. Cândida, de moeder van Isaura en Adriana, ging over het huishouden, de kleren, de borduurwerkjes waarmee het meubilair rijkelijk was versierd, en de vaasjes waarin een papieren bloem prijkte, die alleen met de feestdagen werd vervangen door een echte. Cândida was de oudste en net als Amélia weduwe. Weduwen die door de ouderdom al tot rust waren gebracht.

Isaura zette zich aan de naaimachine. Voordat ze aan het werk ging, keek ze naar de rivier, die extra breed was nu de mist de andere oever aan het zicht onttrok. Het leek de oceaan wel. De daken en schoorstenen verstoorden de illusie, maar als ze haar best deed om ze niet te zien, doemde in die paar kilometer water wel degelijk de oceaan op. Een hoge fabrieksschoorsteen links bevlekte de witte hemel met de rookwolken die hij uitbraakte.

Isaura hield van dit moment, waarin ze haar blik en haar ge-

dachten nog even liet afdwalen alvorens zich over de machine te buigen. Het uitzicht was altijd hetzelfde, maar ze vond het alleen saai op die hardnekkig blauwe en lichte zomerdagen waarop alles duidelijk en definitief is. Een nevelige ochtend zoals deze, met een dunne mist die niet alle zicht wegnam, legde iets vaags en dromerigs over de stad. Isaura genoot daarvan. Ze rekte het genoeg. Op de rivier gleed een fregat voorbij, zo zacht alsof het dreef op een wolk. De mist maakte het rode zeil roze. Plotseling ging het schip een mistbank in die tot op het water hing, en toen het weer in Isaura's blikveld zou opduiken, verdween het achter de zijgevel van een gebouw.

Isaura zuchtte. Haar tweede zucht van vanochtend. Ze schudde haar hoofd alsof ze boven water kwam en de naaimachine begon furieus te ratelen. De stof snelde onder het voetje door, werktuiglijk gestuurd door haar vingers, die deel leken uit te maken van het mechaniek. Door het suf makende geraas heen drong het tot Isaura door dat er iets tegen haar werd gezegd. Ze bracht het wiel bruusk tot stilstand en de stilte vloeide terug. Ze draaide zich om: 'Ja?'

Haar moeder herhaalde: 'Vind je het niet een beetje vroeg?'
'Vroeg? Hoezo?'

'Dat weet je toch... De buurman...'

'Maar moeder, wat moet ik dan? Ik kan het toch niet helpen dat de benedenbuurman 's nachts werkt en overdag slaapt?'

'Je zou in elk geval nog even kunnen wachten. Ik heb geen zin in toestanden met de burenen...'

Isaura haalde haar schouders op. Ze begon weer te trappen en zei, met stemverheffing om over het geluid van de machine heen te komen: 'U wilt dat ik naar de winkel ga om te vragen of ze nog even kunnen wachten?'

Cândida schudde langzaam het hoofd. Zij was een eeuwige twijfelaar, die op haar kop werd gezeten door haar drie jaar jongere zus en zich er pijnlijk van bewust was dat ze leefde op kosten van haar dochters. Het liefst was zij niemand tot last, bleef

ze onopgemerkt, verdween ze als een schaduw in het donker. Ze wilde iets terugzeggen maar bedacht zich toen ze de voetstappen van Amélia hoorde en ging weer naar de keuken.

Intussen vulde Isaura, die nu volop bezig was, het huis met lawaai. De vloer trilde. Er kwam kleur op haar bleke wangen en op haar voorhoofd parelde al een zweetdruppeltje. Weer voelde ze dat er iemand aankwam en ze remde af.

‘Je moet het niet zo snel willen doen. Daar word je moe van.’

Tante Amélia draaide niet om de zaken heen. Ze zei waar het op stond en niet meer dan dat. Maar ze zei het zó dat wie haar hoorde die bondigheid kon waarderen. De woorden leken in haar mond te worden geboren op het moment dat ze ze uitsprak: ze hadden hun volle betekenis nog, waren zwaar van inhoud, maagdelijk. Daarom hadden ze gezag en overtuigingskracht. Isaura ging wat langzamer verder.

Een paar minuten later klonk de bel. Cândida ging open doen. Ze bleef even weg, kwam beteuterd terug en mopperde: ‘Zei ik het niet...? Zei ik het niet...?’

Amélia keek op: ‘Wat is er?’

‘De benedenbuurvrouw komt klagen. Dat lawaai... Ga jij maar even...’

Haar zus liet de afwas staan, droogde haar handen aan een doek en liep naar de deur. Op de overloop stond de benedenbuurvrouw.

‘Goedemorgen, dona Justina. Wat kan ik voor u doen?’

Amélia was altijd en onder alle omstandigheden de beleefdheid in persoon. Maar ze hoefde maar een schepje boven op haar beleefdheid te doen en ze werd huiveringwekkend kil. Dan pinden de piepkleine pupillen zich vast op het gezicht dat ze voor zich had, om een intimiderend gevoel van onbehagen teweeg te brengen waaraan niemand zich kon onttrekken.

De buurvrouw had vriendelijk geconverseerd met Amélia's zuster en was bijna klaar geweest met wat ze te zeggen had. Nu verscheen er ineens een minder bedeesd gezicht, met een di-

rectere blik. Ze stamelde: 'Goedemorgen, dona Amélia. Het gaat om mijn man... Hij werkt de hele nacht op de krant, zoals u weet, en gaat pas tegen de ochtend naar bed... Hij is altijd nijdig als hij ergens wakker van wordt en dat krijg ik dan over me heen. Als het iets zachter kan met de naaimachine, zou ik daar heel dankbaar voor zijn...'

'Ik snap het, maar mijn nichtje moet werken.'

'Dat begrijp ik. Persoonlijk heb ik er niets tegen, maar u weet hoe mannen zijn...'

'Jazeker. En ik weet ook dat uw man zich niet veel aantrekt van de nachtrust van zijn burens als hij midden in de nacht thuiskomt.'

'Daar kan ik niks aan doen. Ik heb hem zo vaak gezegd dat hij normaal de trap op moet lopen, dat doe ik niet meer.'

De lange, uitgemergelde gestalte van Justina kreeg iets ferms. In haar ogen vonkte een klein, boosaardig vuur. Amélia rondde het gesprek af: 'We zullen nog even wachten. U kunt gerust zijn.'

'Dank u zeer, dona Amélia.'

Met een koel 'Als u me nu wilt excuseren' sloot Amélia de deur.

Justina liep de trap af. Ze droeg zware rouw en leek zo, lang en somber, met het zwarte haar in een brede middenscheiding, op een ledenpop, te groot voor een vrouw en zonder het geringste spoor van vrouwelijke gratie. Alleen haar zwarte ogen, diep verzonken in hun donkere diabetenkringen, waren onverwacht mooi, maar ze stonden zo ernstig dat ook daarin geen gratie huisde.

Op haar eigen overloop stopte ze bij de deur tegenover de hare en legde er haar oor tegenaan. Binnen was geen geluid te horen. Ze maakte een verachtelijk gebaar en liep door. Toen ze naar binnen wilde gaan, hoorde ze op de bovenste verdieping een deur die openging, gevolgd door stemmen. Ze legde haar deurmat recht om nog even te kunnen treuzelen.

Boven klonk verhit gepraat.